

ВСТАНОВЛЕННЯ РЕЖИМУ ОКРЕМОГО ПРОЖИВАННЯ ПОДРУЖЖЯ ЯК ОДИН ЗІ СПОСОБІВ ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБУ

КОЖЕВНИКОВА Вікторія Олександрівна - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри інтелектуальної власності та приватного права факультет соціології і права «КПІ ім. Ігоря Сікорського»

ORCID: 0000-0002-0410-6756

УДК 347.65/.68

DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2026.1.17>

Стаття присвячена розгляду особливостей встановлення правового режиму окремого проживання подружжя, як первинного етапу припинення шлюбно-сімейних правовідносин. Особливу увагу зосереджено на проблемах нормативного регулювання терміна та процесуальних аспектах встановлення правового режиму окремого проживання чоловіка та дружини, врегулювання майнових відносин між ними. Сталим для юриспруденції залишається підхід, що сім'я є основна ланка суспільства, яка, у свою чергу, є базою міцної, правової держави. Відтак, держава беззаперечно зацікавлена в зміцненні, збереженні та захисті української сім'ї від розпаду, оскільки розірвання законного шлюбу сприймається суспільством, державою здебільшого негативно та має громадський осуд. Історично, режим окремого проживання подружжя був імплементований в юридичну площину, з метою фактичного запобігання руйнації української сім'ї та забезпечення всіх можливих способів збереження шлюбу внаслідок примирення подружжя. У статті аргументовано, що специфіка правових наслідків фактичного припинення сімейних правовідносин, роздільного проживання, визначається безпосередньою підставою припинення шлюбу.

Ключові слова: сімейне право, сімейні правовідносини, сім'я, подружжя, чоловік, дружина, суб'єкти, правова форма, шлюб, відокремлене майно, роздільне проживання, правовий режим, майнові права, сімейний союз, договір, статус, припинення шлюбу, розлучення, спосіб, сімейне законодавство, особисті немайнові права, майнові права.

Постановка проблеми

Аналіз правозастосовної практики останніх років свідчить про стрімкий занепад інституту української сім'ї, батьківства, материнства. Російська агресія та фактичне вторгнення держави-терориста на територію України, негативним чином вплинуло на українські сім'ї в цілому та подружні правовідносини, зокрема. Воєнні дії, які наразі відбуваються в державі, зумовили проблеми зростання чисельності фактичного роздільного проживання чоловіка та дружини, спільних дітей.

Статистичні показники 2025 року вказують, що Україна наразі займає дев'яте місце у світі за кількістю розлучень, отже, проблематика доктринальних підходів до способів та передумов припинення шлюбу, встановлення режиму окремого проживання подружжя, потребує сучасних досліджень з позиції теоретичного аналізу в поєднанні з традиційними методами правничої науки.

Керуючись нормативними приписами в СК України, у національному законодавстві передбачено детальний та вичерпний перелік юридичних фактів, з настанням яких відбувається припинення шлюбу, а також вибудовується правовий механізм розірвання шлюбу, з метою забезпечення дотримання та захисту прав і законних інтересів подружжя та їхніх дітей. Так, відповідно до приписів ст. 104 СК України, безумовною підставою припинення шлюбу є смерть одного з подружжя та оголошення фізичної особи померлою.

У науковій літературі останніх років чітко зазначається, що у зв'язку зі збільшенням кількості припинених шлюбів у юридичній доктрині та практичному правозастосуванні виникає багато проблем, пов'язаних із застосуванням тих чи інших правових норм, що регулюють припинення шлюбу. СК України визначив підстави і порядок припинення шлюбу, проте процес розірвання шлюбу і на сьогодні залишається складним і заплутаним, а розірвання шлюбу в судовому порядку часто є ще й досить тривалим у часі, що не сприяє захисту особистих немайнових та майнових прав подружжя та впливає на інтереси їхніх дітей. Зазначене зумовлює необхідність дослідження підстав, порядку та наслідків припинення шлюбу, вивчення досвіду інших держав та практики міжнародних правових інституцій щодо врегулювання цих питань, а також визначення відповідності норм чинного законодавства України нагальним потребам правозастосовної практики [1.с.19-20]. Саме тому варто звернути окрему увагу та зосередитись більш детально на проблемах правового регулювання встановлення режиму окремого проживання подружжя як один зі способів припинення шлюбу.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Проблеми встановлення режиму окремого проживання подружжя (сепарація) належать до досить сучасних правових інститутів сімейного права України. Питання щодо особливостей сепарації в сімейному праві, встановлення режиму роздільного проживання подружжя досліджувались та аналізувались сучасними науковцями, зокрема: В. І. Борисовою, В. А. Ватрасом, А. Б. Гриняком, Л. В. Грицишиною, З. В. Ромовською, В. І. Трубою, М. В. Менджул, Л. В. Красицькою, О. І. Сафончик, О. А. Явор, В. М. Косаком, Н. С. Кузнєцовою, Т. С. Кириченко, Р. П. Мананковою, Я. В. Новохатська, В. І. Семчиком, І. Л. Сердечною, Є. А. Сухановим, М. О. Стефанчуком, Р. О. Стефанчуком, Ю. С. Червоним, Я.М. Шевченко та іншими.

Мета та завдання дослідження

За сучасних умов актуальним є питання щодо особливостей встановлення режиму

окремого проживання подружжя, визначення правового статусу чоловіка та жінки та особливостей здійснення ними сімейних правовідносин у разі сепарації.

Реалізація поставленої мети дозволяє сформулювати наступні завдання: чітко дослідити правову природу, поняття і зміст сепарації в сімейному праві України; визначити режим окремого проживання подружжя як спосіб припинення шлюбу; ґрунтовно проаналізувати їх сімейно-правовий статус у разі окремого проживання, дослідити іноземний досвід встановлення та практичну складову застосування, тривалість існування сепарації в шлюбно-сімейних відносинах.

Основний матеріал

Держава, здійснюючи свою соціальну політику, має за ключову мету максимальне запобігання руйнації сім'ї та забезпечення всіх можливих способів збереження шлюбу внаслідок примирення подружжя юридичні звичай і наука виробили та імплементували в юридичну практику режим окремого проживання подружжя, також відомий, як сепарація. Зарубіжна юридична практика, як правило, активно застосовує режим окремого проживання подружжя. На законодавчому рівні сепарація закріплена в таких країнах, як: Німеччина, Франція, Великобританія, Польща, Литва тощо [1.с.154-155].

В Україні режим окремого проживання подружжя регулюється СК України, зокрема статтею 119, де вказується, що суд може постановити рішення про встановлення для подружжя режиму окремого проживання в разі неможливості чи небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно за заявою подружжя або позовом одного із них, та статтею 120, котра визначає правові наслідки встановлення режиму окремого проживання [2].

З. В. Ромовська, досліджуючи окреслену тематику, стверджує, що активація режиму окремого проживання подружжя в сімейному праві України не лише відповідає поширеній світовій практиці, але й здатна забезпечити такі перспективи для інституту шлюбу, як: шанс на примирення для подружжя, яке має дітей; юридичне закріплення зупинення презумпції права сумісної власності й

презумпції батьківства; захист інтересів того із подружжя, хто виїжджає на тривалий період за кордон. Додатково, авторка наголошує, що встановлення в судовому порядку режиму окремого проживання повинно відбуватися на засадах справедливості. Це означає, що суд може відмовити в задоволенні позову про встановлення режиму сепарації, поданого одним із подружжя, якщо мають місце обставини, за яких такий режим був би вкрай несправедливим щодо іншого із подружньої пари (наприклад, інвалідність, що виникла внаслідок виконання подружніх зобов'язань) [3. с.245-246]. Із зазначеного випливає, що вчена не акцентує жодної уваги на часових рамках, у межах яких зазвичай в іноземних державах встановлюється режим сепарації (окремого проживання подружжя). Окреслений підхід простежується в правових нормах ст. 306 Цивільного кодексу Франції, так завершення трирічного терміну сепарованого проживання подружжя є юридичною підставою для припинення цього режиму [4.с.203]. Крім того, німецьке цивільне законодавство передбачає, що режим окремого проживання подружжя, котрий триває рік і більше, є юридичною підставою для припинення шлюбу шляхом його розірвання (ст. 1565) [5.с.217]. На справедливу думку Л. Грицишиної в контексті окресленої проблематики, цей час подружжя або примириться і відновить шлюб, або прийме рішення про остаточне його розірвання. По-друге, відсутність чітко встановлених часових рамок тривалості режиму окремого проживання може стати передумовою щонайменше для психологічно-морального тиску одним із подружжя на іншого. Крім того, невизначеність тривалості сепарації подружжя може стати фактором виникнення депресивних станів та інших проблем із психічним здоров'ям, у першу чергу, того із сімейної пари, проти кого подано позов про встановлення режиму окремого проживання [1.с.157], такий стан у подальшому може слугувати поштовхом для фактичного розірвання шлюбу.

М. В. Бориславська вказує, що встановлення режиму окремого проживання подружжя не є фактичним припиненням шлюбу, а відтак можливе неодноразове вста-

новлення та припинення цього режиму внаслідок примирення подружжя або чергового конфлікту між ними. Крім того, визначені законодавчо підстави для встановлення режиму окремого проживання – неможливість або небажання одного або обох із подружжя проживати спільно – є лише оціночними категоріями, котрі не можуть бути об'єктивно визначені судом [6. с.74]. Отже, у змісті позовної заяви стороною має чітко зазначатись істотні обставини, керуючись якими, вимога про встановлення режиму окремого проживання є дійсно виваженою та аргументованою.

В сучасній юридичній літературі відслідковується тенденція до виокремлення, крім традиційних моделей сепарації (сепарація та розірвання шлюбу – окремі інститути; підстави для сепарації та розірвання шлюбу – ідентичні; сепарація передує розірванню шлюбу), такої моделі, за якої фактичне окреме проживання подружжя (фактична сепарація) є однією із законодавчо передбачених підстав для розірвання шлюбу [7.с.18]. З наведеного слідує пропозиція закріпити на нормативно-правовому рівні положення про те, що режим окремого проживання подружжя, котрий не завершився примиренням подружжя або після завершення котрого не було подано повторного чи зустрічного позову про встановлення сепарації, може бути підставою для розірвання шлюбу шляхом перетворення судового рішення про встановлення такого режиму в рішення про розірвання шлюбу (розлучення) [1.с.163]. Отже, предметний аналіз положень чинного сімейного законодавства, сучасної сімейно-правової доктрини та окреслених іноземних підходів до встановлення режиму окремого проживання подружжя варто зробити наступні висновки щодо рішення про окреме (роздільне) проживання – чи в режимі сепарації, чи в режимі розірваного шлюбу – одного чи обох із подружжя підштовхують, як правило, однакові причини. Серед них можуть бути подружжя зрада, нестична (негідна) поведінка, фізичне чи інші види насилля, алкогольна чи інші види залежності одного із подружжя, належність до кардинально різних культур чи релігій, проблеми із психічним здоров'ям тощо [1.с.163-164].

К. М. Глиняна доречно зазначає, що «якщо між подружжям є тимчасовий розлад, склалися напружені стосунки, то їхнє окреме тимчасове проживання надасть можливість замислитися над деякими моментами їхнього сімейного життя, поміркувати наодинці, проаналізувати свою поведінку в сім'ї, дійти висновків про можливість подальшого проживання однією сім'єю чи, можливо, ставити питання про розірвання шлюбу, і може передувати розлученню» [8.с. 209].

Висновки

Виходячи з того, що сам по собі інститут окремого проживання чоловіка і дружини та розірвання шлюбу в сімейному праві, за своєю правовою природою наділені низкою спільних за змістом правових явищ, котрі дають явні підстави та можливості розглядати сепарацію як одну із простадій фактичного припинення шлюбу, шляхом розлучення. Саме тому виважене встановлення режиму окремого проживання подружжя справедливо, варто розглядати не тільки як імовірний інструмент примирення чоловіка та дружини, але і як фактичну протостадію припинення шлюбу загалом, шляхом його юридичного розірвання, з огляду на те, що на практиці сепарація доволі часто трансформується в розлучення, оскільки в процесі роздільного проживання подружжям не ліквідуються причини та підстави, що сприяли або так чи інакше призвели до розпаду, розладу в сім'ї.

Література

1. Грицишина Л.В. Припинення шлюбу в сімейному праві: дис. на здобуття ступеня доктора філософії. Спеціальність 081 Право. Галузь знань 08 Право. Хмельницький 2022. С. 227.
2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 року №2947-III. *Верховна Рада України*. База «Законодавство України». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
3. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар. К. : Ін Юре, 2003. С.532.

4. Цивільний кодекс Франції (Кодекс Наполеона) / Переклад з франц. В Захватаєв. К. : Істина, 2006. С.1008

5. Bürgerliches Gesetzbuch, BGBI. I. S. 42, 2909; 2003 I. S. 738, с изм. от 1 октября 2013 г., BGBI. I. S. 3719. URL : <https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%B0%D>.

6. Бориславська М. В. Деякі проблеми застосування режиму окремого проживання подружжя в Україні. *Університетські наукові записки*, 2015. № 2 (54). С. 69-79.

7. Болховітінова А. Б. Особливості правового регулювання розірвання шлюбу в судовому порядку за позовом одного з подружжя. URL : http://www.confcontact.com/2008oktInet_tezi/ur_bolhov.htm

8. Глиняна К. М. Порівняльно-правова характеристика режиму окремого проживання подружжя за законодавством України та деяких зарубіжних країн. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 53. С. 204-211.

References:

1. Gritsishina L.V. Termination of marriage in family law: dissertation for the degree of Doctor of Philosophy. Specialty 081 Law. Field of knowledge 08 Law. Khmelnytskyi 2022. P. 227.
2. Family Code of Ukraine: Law of Ukraine of January 10, 2002 No. 2947-III. Verkhovna Rada of Ukraine. Database «Legislation of Ukraine». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
3. Romovska Z. V. Family Code of Ukraine: Scientific and Practical Commentary. K.: In. Yure, 2003. P.532.
4. Civil Code of France (Napoleon's Code) / Translated from French by V. Zakhvataev. K.: Istina, 2006. P.1008
5. Bürgerliches Gesetzbuch, BGBI. I. S. 42, 2909; 2003 I. S. 738, as amended from October 1, 2013, BGBI. I. S. 3719. URL: <https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%B0%D>.
6. Borislavska M. V. Some problems of applying the regime of separate residence of spouses in Ukraine. University Scientific Notes, 2015. No. 2 (54). P. 69-79.

7. Bolkhovitinova A. B. Peculiarities of legal regulation of divorce in court at the request of one of the spouses. URL: http://www.confcontact.com/2008oktInet_tezi/ur_bolhov.htm

8. Glyniana K. M. Comparative legal characteristics of the regime of separate residence of spouses under the legislation of Ukraine and some foreign countries. Current problems of state and law. 2010. Issue 53. P. 204-211.

Kozhevnikova Victoria Alexandrovna,
*doctor of Law, Associate Professor,
Professor of the Department of
Intellectual Property and Private Law
Faculty of Sociology and Law "Igor Sikorsky
Kyiv Polytechnic Institute"*
E-mail: bojko.v1909@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0410-6756

**ESTABLISHING A SEPARATE LIVING
REGIME FOR SPOUSES AS ONE OF THE
WAYS TO TERMINATE A MARRIAGE**

The article is devoted to the consideration of the features of establishing the legal regime of separate residence of spouses, as the initial stage of termination of marital and family relations. Special attention

is focused on the problems of regulatory regulation of the term and procedural aspects of establishing the legal regime of separate residence of husband and wife, regulation of property relations between them. The approach that the family is the main link of society, which in turn is the basis of a strong, legal state, remains constant for jurisprudence. Therefore, the state is undoubtedly interested in strengthening, preserving and protecting the Ukrainian family from disintegration, since the dissolution of a legal marriage is perceived by society, the state, mostly negatively and is subject to public condemnation. Historically, the regime of separate residence of spouses was implemented in the legal sphere, in order to actually prevent the destruction of the Ukrainian family and provide all possible ways to preserve the marriage as a result of reconciliation of the spouses. The article argues that the specifics of the legal consequences of the actual termination of family relations, separate residence, are determined by the direct reason for the termination of the marriage.

Key words: *family law, family legal relations, family, spouse, husband, wife, subjects, legal form, marriage, separate property, separate residence, legal regime, family union, contract, status, termination of marriage, divorce, method, family legislation, personal non-property rights, property rights.*